

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting
Peene, Willem

Citation

Peene, W. (2017, January 12). *Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45480>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45480>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45480> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peene, Willem

Title: Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting

Issue Date: 2017-01-12

12. Genootschapsman in hart en nieren

*Josua van Iperen, Meester der vrye Kunsten, doctor in de Wysbegeerte, medelid der Hollandsche en Zeeuwsche Maatschappyen der Wetenschappen, der Leidsche en Haagsche Genootschappen en predikant te Veere.*¹

12.1. Inleiding

De wijze waarop Van Iperen op titelbladen zichzelf beschrijft, spreekt boekdelen. Hij plaatst zijn lidmaatschap van diverse genootschappen vóór zijn predikantschap. Iemand als zijn Vlissingse collega Jan Jacob Brahé vermeldde eerst dat hij predikant was en daarna zijn lidmaatschap van het Zeeuwsch Genootschap.² Bij van Iperen was dit dus anders. Lidmaatschap van genootschappen gaf aanzien.³ In dit hoofdstuk belichten wij Van Iperens activiteiten als genootschapsman. In de drie daaropvolgende hoofdstukken worden zijn liefhebberijen op het gebied van sterrenkunde, natuurlijke historie en geneeskunde nader beschreven.

Wat zijn genootschapsleven betreft besteden wij in het bijzonder aandacht aan zijn inspanningen voor het Zeeuwsch Genootschap. Hoewel een toegewijd lid van de Hollandsche Maatschappij, was hij als Zeeuws predikant het meest betrokken bij het Zeeuwsch Genootschap. Zijn werkzaamheden voor het Bataviaasch Genootschap waren door zijn vroegtijdige dood slechts kort van duur en zijn reeds eerder ter sprake gebracht.⁴

Behalve van het Zeeuwsch Genootschap en de Hollandsche Maatschappij was Van Iperen ook lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letteren te Leiden en het dichtgenootschap Kunstliefde spaart geen vlijt te Den Haag. Hij had het lidmaatschap van deze genootschappen te danken aan zijn arbeid voor de nieuwe psalmberijming. Na het verschijnen van de nieuwe psalmbundel verzochten diverse dichtgenootschappen de commissieleden om toe te treden tot hun genootschap. Als buitengewoon lid van verdienste werd niet verwacht dat zij actief aan het genootschap zouden bijdragen.⁵ Daarom laten wij een verdere bespreking van deze genootschappen achterwege.

1 Van Iperen, *Kerkelyke historie* I, titelpagina.

2 Jan Jacob Brahé, *Kerkelyke redenvoering ter gelegenheid van het tweede eeuwgetyde der Vlissingssche vryheid op den zesden van grasmaand MDCCLXXII aldaar uitgesproken* (Vlissingen 1772) titelpagina.

3 Zo gebruikte ook Pieter Gabry de wetenschap om vorm te geven aan zijn status, zij het dat hij ontmaakserd werd als iemand die plagiaat pleegde, zie H.J. Zuidervaart, "A plague to the learned world": Pieter Gabry FRS (1715-1770) and his use of natural philosophy to gain prestige and social status', in: *History of Science* (2007) 288-312.

4 Zie hoofdstuk 5.

5 Singeling, *Gezellige schrijvers*, 83, 120; De Vries, *Beschaven!*, 170, 219, 388.

Dat Van Iperen graag lid was van allerlei genootschappen blijkt uit het feit dat hij instemde met het lidmaatschap van Natuur begaafd, oefening beschaafd.⁶ Dit genootschap stond niet positief bekend en het werven van leden ging dan ook bepaald niet gemakkelijk. Johannes le Francq van Berkheij was de enige geleerde van naam die op de ledenlijst prijkte. Willem Bilderdijk weigerde lid te worden van het genootschap: ‘hoe ongaarne ik iemand voor ’t hoofd stote, ik heb mij hiervan moeten weigeren om de algemeene minachting waarin dat genootschap hier is, en die schier op ieder overvloeit die er deel in neemt’.⁷ Maar blijkbaar kon de kwade reuk van dit genootschap Van Iperen niet verhinderen als lid toe te treden.

Wij zullen nu eerst kort de werkzaamheden schetsen die Van Iperen verricht heeft voor de Hollandsche Maatschappij om daarna uitvoeriger stil te staan bij Van Iperens inspanningen voor het Zeeuwsch Genootschap.

12.2. Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen

De Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen was op zondag 21 mei 1752 te Haarlem opgericht door zeven goeude burgers uit die stad.⁸ Internationaal gezien liep de Republiek niet voorop met het in het leven roepen van genootschappen. In andere landen waren soms een eeuw daarvoor reeds genootschappen opgericht. De primeur had Italië, dat gezien kan worden als de bakermat van het genootschapsleven. Onder invloed van de renaissance ontstonden daar verschillende informele gezelschappen naast de universiteiten.⁹ In Haarlem wilde men in navolging van ‘den loffelyken yver van andere Koningryken, en Republycken, in het ondersteunen en aanmoedigen van Weetenschappen en Konsten in Nederland’ een soort academie stichten. Op gezette tijden zou men zitting houden om verhandelingen voor te lezen, te bespreken en vervolgens uit te geven. Verder zou men prijsvragen uitschrijven en bekronen. De bedoeling was mede om ‘den schimp der buitenlanders van zich af te weren’. Er is wel een opmerkelijk verschil tussen de Hollandsche Maatschappij en de buitenlandse academies. Werden de buitenlandse genootschappen vooral gesticht op instigatie van een vorst, of door gezelschappen van wetenschappers zelf, in Haarlem ging het er anders aan toe. Hier was het de regentenstand die zelf niet met wetenschap bezig was, maar wel de beoefening mogelijk maakte door deze te financieren. Deze mensen werden ‘directeuren’ genoemd, in onderscheid van de ‘leden’, die wel afkomstig waren uit de academische wereld – een structuur die tot op heden bestaat.¹⁰

6 Singeling, *Gezellige schrijvers*, 110.

7 Singeling, *Gezellige schrijvers*, 108, 109.

8 J.A. Bierens de Haan, *De Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen 1752-1952* (Haarlem 1952) 1.

9 Mijnhardt, *Tot heil van ’t menschedom*, 25-30.

10 Bierens de Haan, *De Hollandsche Maatschappij*, 5, 6.

Van Iperen probeerde met het toesturen van werkjes en verhandelingen lid te worden van de Hollandsche Maatschappij. Zo droeg hij zijn *Proeve van taalkunde* aan het genootschap op en zond hij secretaris Cornelis van der Aa een viertal exemplaren toe om te verdelen onder haar belangrijkste leden. Hij vroeg Van der Aa de leden ervan te overtuigen dat het geen hooghartigheid of eigenwijsheid van zijn kant was dat hij zo vrijmoedig was, maar dat hij hiertoe aangemoedigd was door geleerde vrienden.¹¹

Een uitnodiging om lid te worden bleef echter uit. Van Iperen liet zich niet ontmoedigen en hield vol met het toesturen van stukken. Soms werden de stukken geplaatst, soms ook niet. Uiteindelijk werd hij op 5 februari 1765 benoemd tot lid.¹² Hij reageerde enthousiast:

Myne nederige en teffens ootmoedige erkentnisse aan de Doorlugte Maatschappij voor de uitmuntende Eer my aangedaan in de Edelmoedige Verkiezing van myne Geringheid tot Medelid op welke Eer de geleerdste en vermaardste Geleerde van Europa vlammen, gaat de kragt myner dankbare uitdrukkingen te boven.¹³

Als bewijs van zijn liefde en ijver voor de Hollandsche Maatschappij diende hij zijn verhandeling over de kinderdoop in. Door de afwijzing van het stuk liet Van Iperen zich niet ontmoedigen, maar hij schreef vrijwel onmiddellijk terug dat hij de Maatschappij wilde verrassen met een verhandeling over de 'kragt der pis' bij het afbijten van roest. Hij had bootslui over deze werking van urine horen vertellen, maar wilde eerst zelf nog nadere proeven doen.¹⁴ Of hij deze proeven daadwerkelijk heeft uitgevoerd is onbekend, maar in ieder geval wilde hij zelf onderzoeken en toetsen. Een onmiskenbaar verlichte trek bij Van Iperen, om aannames te verifiëren. Het met eigen ogen willen zien en onderzoeken komen wij ook tegen in het volgende. In 1761 had de Hollandsche Maatschappij een prijsvraag uitgeschreven: *Welke zijn de beste middelen, om onze landen, zoo hooge als laage, elk naar zijnen aart, ten meesten voordeele aan te leggen?* Van Iperen was van mening dat men een dergelijke vraag alleen maar goed kon beantwoorden door zelf overal een kijkje te gaan nemen. En daarbij wilde hij te rade gaan bij de boeren in Vlaanderen en Brabant.¹⁵ Op zich een bijzonder gegeven, omdat geleerden dikwijls een wat hautaine houding aannamen en men dikwijls belerend was, zoals dat ook voor de later opgerichte Maatschappij

11 NHA, KHMW, inv. 30, 15 november 1755.

12 NHA, KHMW, inv. 12, 410.

13 NHA, KHMW, inv. 40, 13 februari 1765.

14 NHA, KHMW, inv. 40, 18 september 1765. Over de reden tot het afwijzen van zijn verhandeling over de kinderdoop: zie hoofdstuk 3.

15 Josua van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw der Brabanders en Vlamingen', in: *Verhandelingen uitgegeeven door de Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen te Haarlem* XII (Haarlem 1770) 45, 46.

tot Nut voor 't Algemeen gold.¹⁶ Zoals we straks zullen zien maakte ook Van Iperen zich enigszins schuldig aan vooroordelen, maar toch had hij de kunde en het inzicht van Vlaamse en Brabantse boeren zo hoog staan dat hij een reis wilde ondernemen om met eigen ogen te zien hoe zij problemen aanpakten.

12.3. Een reisje op kosten van de Hollandsche Maatschappij

Omdat een tocht naar Brussel, Leuven en Dendermonde kosten met zich mee zou brengen vroeg hij of het mogelijk was dat deze reis door de Maatschappij vergoed kon worden. Dit werd hem toegestaan en hij publiceerde hierover een verhandeling.¹⁷ Afgaande op de geografische namen blijkt hij een reis gemaakt te hebben langs de Schelde in het land van Waas. Hij deed plaatsen aan als Dendermonde en Gent, maar in de omtrek van Brussel en Leuven is hij waarschijnlijk niet meer geweest.¹⁸

De landbouw was in Zeeland conservatief. Men verbouwde vooral graan. De oorzaak van dit conservatisme was waarschijnlijk gelegen in het feit dat men in Zeeland de noodzaak van innovatie niet inzag, omdat de graanproductie er verhoudingsgewijs hoog was. Pas in de negentiende eeuw zou hierin verandering komen.¹⁹ Blijkbaar vond Van Iperen dat er nog wel het een en ander te verbeteren viel. Maar eerst somt hij de factoren op die het verbeteren van de landbouw in de Republiek bemoeilijken. De boeren zijn geneigd vast te houden aan gebruiken die zij van vader op zoon overgenomen hebben. De ondervinding heeft hen namelijk geleerd dat het introduceren van iets nieuws geen winst garandeert.²⁰ Hierbij sluit Van Iperen aan bij het beeld dat studeerkamer-landbouwers hadden van de boer als conservatieve volgeling van wat voorouders hadden overgeleverd.²¹

Verder brengt het in cultuur brengen van allerlei schrale gronden voor de boeren in het geheel geen voordeel op. Men moet meer mest hebben en daarvoor is uitbreiding van de veestapel noodzakelijk. Dit vergt een enorme investering en per saldo gaan de boeren er niet op vooruit.²²

Een andere factor is dat de meeste boeren geen landbouwkundige boeken raadplegen. In die werken komt veel wis-, natuur-, en scheikunde aan de orde. De meeste boeren zijn ternauwernood in staat de bijbel of een getijdenboek lezen, laat staan dat men zulke technische werken kan doorgronden.²³

16 Kruithof, 'De deugdzaam natie', 374.

17 NHA, KHMW, inv. 46, 26 juni 1771; ZA, KZGW, inv. 4, 28 juli 1775; Van Iperen 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 45-120.

18 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 76-79.

19 Peter R. Priester, *Geschiedenis van de Zeeuwse landbouw circa 1600-1910* (Wageningen 1998) 413-419.

20 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 47.

21 Jan Bieleman, *Geschiedenis van de landbouw in Nederland 1500-1950. Veranderingen en verscheidenheid* (Meppel-Amsterdam 1992) 11.

22 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 48.

23 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 49.

Ook zijn landbouwers honkvast; het vele werk laat hen niet toe om te gaan reizen en in andere streken te kijken hoe men daar de landbouw bedrijft.²⁴ Een volgende belemmerende factor is dat schrale gronden die eventueel voor verbetering in aanmerking komen, zoals duinen en heidegronden, dikwijls eigendom zijn van dorpen en adellijke heerlijkheden. Vaak waren er paden en wegen in aangelegd en dit bemoeilijkt het verwerven van deze gronden voor de landbouw.²⁵

Ten slotte is volgens Van Iperen ook de zindelijkheid van de Hollanders een belemmerende factor voor het vruchtbaar maken van de schrale gronden:

De verregaande zinnelykheid, die zelfs op het Land en in de Dorpen heerscht, heeft eene walg voor alle onzuiverheid, en kan daarom niet ligt tot het verzamelen, bereiden en gebruiken van straatmest, beer, assche, vodden, slootvuil, rivierveek, besluiten. Ja! Voormaals was men in de steden blyde, dat de *Vlamingen* en *Brabanders* die vuilnis kwamen weghalen, en 'er onze verblyfplaatsen van zuiveren.²⁶

Tijdens zijn rondrit zag Van Iperen hoe deze aan de Brabanders en Vlamingen verkochte mest werd ingezet. Ze tastten de mest in grote hopen op waardoor het van binnen uit verbrandde. Ook zetten de boeren de modder van uitgebaggerde sloten in om er hun landen vruchtbaar mee te maken. Verder staken zij plaggen in brand, wat ook vruchtbare grond opleverde. Van Iperen beschreef vervolgens welke gewassen men successievelijk verbouwde op deze gronden.²⁷

Naar zijn mening kon men in verschillende regio's in de Republiek op dezelfde wijze gebieden vruchtbaar maken, zoals in Gelderland, het Sticht, Overijssel, Drenthe en Staats-Brabant.²⁸ Ook goede gronden raken uiteindelijk uitgeput. Men kon ze door ze een tijd braak te laten liggen weer vruchtbaar maken, maar gedurende langere tijd leverden de gronden dan niets op. Ze konden door bemesting veel beter ingezet worden, 'maar dan zou men van den ouden slenter moeten afgang, en niet hoofdig blyven, in het aankleven van de oude Landbouwkundige gewoontes en overleveringen.'²⁹ Hij opperde de mogelijkheid om arme mensen uit de buurlanden over te brengen naar deze streken om op hun manier de grond te bewerken. Hij hield in zekere zin een pleidooi voor de introductie van gastarbeiders.

(...) de bloey en rykdom van het Vaderland, zou oneindig meer woekeren, door het inroepen van kundige vreemde Landlieden, die, om dat zy arm en vlytig

24 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 49.

25 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 48.

26 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 51.

27 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 54-111.

28 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 58.

29 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 115.

zyn, onze woeste Heidegronden, by duizenden van Gemeten en Morgen zouden kunnen vrugtbaar maken. De liefde tot myn Vaderland brengt my in een soort van Poetische verrukkinge, als ik daaraan denke!³⁰

Hij besloot zijn verhandeling met een natuurkundige beschouwing over de wisselwerking tussen de grond en de mest. Hij baseerde zich daarbij op Wolff's *Natuurkunde* en op wat hij gelezen had in de *Nieuwe vaderlandsche letter-oefeningen* over de theorie van Thierriat, waar hij vervolgens zijn eigen verhaal van maakte.³¹ Van Thierriat, een Franse geleerde te Laon, werd een verhandeling opgenomen in de *Vaderlandsche oefeningen* onder de titel *Aanmerkingen raakende de waare beginselen van de vrugtbaarheid der aarde, en hoe men op een gemaklyke en eenvoudige wyze kan weeten, waarvan haare goede en kwaade hoedanigheden afhangen*. Thierriat rekende af met de oude gedachte dat de aarde van zichzelf vruchtbaar was. Volgens hem moest zij gezien worden als een baarmoeder die zaden ontving en die voor haar vruchtbaarheid afhankelijk was van lucht en mest.³²

Van Iperen zette uiteen dat de grond vruchtbaarder is naarmate deze de structuur van een spons vertoont. Een spons heeft namelijk allerlei holligheden waardoor water vastgehouden wordt. Van een zogenaamde hygrometrische spons is bekend dat zij des te meer kan ontvangen, wanneer zij in azijn is geweekt. Op een dergelijke wijze kunnen allerlei stoffen invloed hebben op de grond.

(...) die Aantrekkinge en sponsagtige inslorpinge kan niet geschieden, indien 'er in de Vogten, in het Regenwater by voorbeeld, niet zulke Zouten voor handen waren, die zig, volgens derzelve kristalschietingen, door warmte en opdrooging verwekt, zeer ligt met de Zouten van de Akker vereenigen. Nu tot dien einde is de Bemestinge, in het algemeen beschouwd hoognoedig, en ook teffens de beraaminge der byzondere Meststoffen afzonderlyk, om die Zouten en kristalschietingen in den grond te brengen (...)³³

Vervolgens filosofeerde hij verder over de ontwikkeling van vegetatie. Hij meende dat het leven der planten zo niet geheel dan toch voor een groot deel bestond uit 'kristalschietingen der onzichtbare en byna oneindig fyne zoutdeelen'.³⁴ Tussen neus en lippen door laat Van Iperen zich hier kennen als een aanhanger van het concept van de keten der natuur: alles wat bestond was met elkaar verbonden. De mensen met de dierenwereld, de dieren met het plantenrijk en de planten met de minera-

30 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 116.

31 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 116.

32 Thierriat, 'Aanmerkingen raakende de waare beginselen van de vrugtbaarheid der aarde, en hoe men op een gemaklyke en eenvoudige wyze kan weeten, waarvan haare goede en kwaade hoedanigheden afhangen', in: *VZ I* (1768) 11-24.

33 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 118.

34 Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 119.

len. Hier zullen we later nog meer van horen.³⁵ In het zaad zat reeds de voorgevormde plant die inwendig werd uitgezet en die telkens nieuwe zouten nodig had. Wanneer er geen zouten meer waren, verdroogde de plant. Dit gebeurde wanneer de plant haar eigen zouten had verbruikt en ook wanneer de voorhanden zijnde zouten in de grond waren opgeslorpt of vervlogen. Dit proces was volgens Van Iperen het beginsel van leven.³⁶

Hij eindigde met de wens dat de Hollandsche Maatschappij voor zover het in haar vermogen lag de landbouw zou weten te bevorderen naar het voorbeeld van de buurlanden.³⁷ Als we in ogenschouw nemen dat men in Zeeland de noodzaak tot verbeteren van de landbouw niet inzag en zich, zoals gemeld, pas in de negentiende eeuw grote veranderingen gingen voordoen, kunnen we concluderen dat Van Iperen zijn tijd vooruit was met het beklemtonen van het belang van innoveren van de landbouw.

12.4. Lidmaatschap van het Zeeuwsch Genootschap

*Niets waarlijk! kon mij aangenamer zijn, dan tot een lichaam te behooren, 't geen ik verneme dat uit de aanzienlijkste teffens, en de geleerdste heeren van mijne vaderlijke Provincie bestaan zal.*³⁸

Laaiend enthousiast was Van Iperen toen hij in 1768 vernam dat hij benoemd was tot lid van het kersvers opgerichte Genootschap ter bevordering van nuttige kunsten en wetenschappen te Vlissingen. Haast per kerende post deelde hij mee dat hij zijn benoeming aanvaardde.³⁹ Het Genootschap was ontstaan uit een Franse lees-sociëteit, waarmee hij reeds in contact stond.⁴⁰ Een van de leden, de ons bekende predikant Justus Tjeenk, opperde het plan om naar het voorbeeld van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen een genootschap op te richten en zo kwam het Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen van de grond.⁴¹

Het ledenbestand van het Genootschap was identiek met dat van de sociëteit, maar om de draagkracht te vergroten, besloot men al spoedig om mensen van buiten tot honorair lid te benoemen. De nieuwe leden zouden door hun geleerdheid of op andere wijze kunnen meewerken aan bevestiging en uitbreiding van het Genootschap. Op 30 maart 1768 werd Van Iperen als een van de eerste honoraire leden benoemd, op voorstel van Adriaan Izaac Hurgronje, secretaris van de provinciale rekenkamer.⁴²

³⁵ Zie hoofdstuk 14.

³⁶ Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 118-120.

³⁷ Van Iperen, 'Verhandeling over den verbeterden landbouw', 120.

³⁸ ZA, KZGW, inv. 58, J. van Iperen aan het Genootschap, 2 april 1768.

³⁹ ZA, KZGW, inv. 58, Van Iperen aan het Genootschap, 2 april 1768.

⁴⁰ ZA, KZGW, inv. 56, notulen 30 juli 1766.

⁴¹ Gegevens over de oprichting van het Genootschap in *Verhandelingen* I, vi.

⁴² ZA, KZGW, inv. 3, notulen 30 maart 1768.

Van Iperen beijverde zich op zijn beurt om nieuwe leden te werven voor het Genootschap. In zijn ogen werden namelijk niet de juiste mensen tot leden benoemd. Volgens hem moesten mensen voor het lidmaatschap worden benoemd die van nut waren voor de wetenschap.⁴³ Naast de predikanten Nicolaus Barkey, Petrus Hofstede en Adrianus 's Gravezande droeg hij Arnout Vosmaer voor.⁴⁴

De reeds eerder genoemde Barkey achtte hij van belang voor de internationale bekendheid: deze predikant van Duitse komaf zou het Genootschap in Duitsland bekendheid kunnen bezorgen. Arnout Vosmaer was behalve directeur van het kabinet der natuurlijk historie ook opzichter der stadhoudelijke verzamelingen van Willem V.⁴⁵ Volgens Van Iperen zou hij als directeur van het kabinet der natuurlijke historie een aanwinst zijn omdat bij hem 'kundigheid, goedwilligheid en gelegenheid' hand in hand gingen. Verder zou het Genootschap door Vosmaer fraaie, nieuwe en zeldzame ontdekkingen en 'heerlijke' waarnemingen kunnen ontvangen. Van Iperen was ervan overtuigd dat Vosmaer het verzoek om lid te worden 'met gratie' zou ontvangen.⁴⁶ Petrus Hofstede was 'doorgeleerd en schrander' en tevens een 'vriend en voorstander van alles wat tot nut en cieraad der fraaie letteren kan strekken'.⁴⁷

Met Adrianus 's Gravezande deelde hij de mening dat het meedingen met prijsvragen voor leden open moest staan, een visie die geen gemeengoed was. Tenslotte beval Van Iperen de arts Daniel Brand aan, die hij te Kaap de Goede Hoop had leren kennen, toen hij op weg was naar Batavia.⁴⁸

12.5. Beoordelen van stukken en indienen van prijsvragen

Van Iperen maakte zich verder verdienstelijk door samen met de Middelburgse koopman Leendert Bomme (1726-1788) enkele ingezonden stukken te beoordelen. Het eerste stuk was afkomstig van de Utrechtse medicus Pieter Boddaert, het andere van de Enkhuizer koopman Meyndert Semeijns.⁴⁹ Aanvankelijk werd Bomme gevraagd om deze stukken te beoordelen, maar deze riep de hulp van Van Iperen in. Wellicht vanwege tijdgebrek.⁵⁰ Bovendien voelde Bomme zich bezwaard om een stuk van Boddaert te examineren. Hij was slechts amateur en Boddaert een geachte wetenschapper. Omdat hij al eens eerder een stuk van deze geleerde had

43 ZA, KZGW, inv. 58, J. van Iperen aan het Genootschap, 17 januari 1769.

44 ZA, KZGW, inv. 58, J. van Iperen aan het Genootschap, 26 december 1768.

45 BWN XIX, 400.

46 ZA, KZGW, inv. 58, Van Iperen aan het Genootschap, 26 december 1768.

47 ZA, KZGW, inv. 58, J. van Iperen aan het Genootschap, 19 december 1768.

48 ZB, HS. 2030.

49 ZA, KZGW, inv. 3, Notulen, 31 oktober 1770. Met Bomme had Van Iperen schriftelijk en mondeling contact, inv. 58, J. van Iperen aan het Genootschap, 11 oktober 1770; L. Bomme aan het Genootschap, 22 oktober 1770.

50 ZA, KZGW, inv. 3, notulen 24 september 1770, 31 oktober 1770; inv. 58, Van Iperen aan het Genootschap, 11 oktober 1770.

onderzocht, wilde hij niet als de ‘criticus van Boddaert’ te boek staan, terwijl hij juist zoveel achting voor deze persoon had.⁵¹

Nog een derde keer werd Van Iperen gevraagd om zijn oordeel te geven, dit keer betrof het ingezonden antwoorden op de prijsvraag van 1770. Hier komen wij in de volgende paragraaf nog op terug.⁵² Het uitschrijven van prijsvragen werd door genootschappen een uitermate geschikt middel geacht om kunsten en wetenschappen te bevorderen. Een onderwerp waar discussie over gaande was, stelde men als prijsvraag voor in de hoop de betreffende kwestie te kunnen verhelderen.⁵³

Leden en directeuren mochten niet meedingen naar de prijsvraag die werd uitgeschreven door hun eigen genootschap. Wel stond het hun vrij om (concept) prijsvragen in te dienen.⁵⁴ Ook Van Iperen maakte hiervan gebruik en diende een drietal prijsvragen in.⁵⁵ We zijn van de inhoud van één van deze prijsvragen op de hoogte, omdat deze in 1772 werd uitgeschreven. Het betrof een vraag over het verbeteren van de landbouw in Zeeland.⁵⁶ We zagen reeds dat de verbetering van de landbouw zijn interesse had. De toestand van de landbouw in Zeeland zag hij met lede ogen aan:

’t geen mij lang ergerde is de droevige toestand van onze zeeuwsche weijen, die ligtelijk konden verbeterd worden (...) Wat doen er die hoogtens en laagtens, die menigvuldige doornhagen en braambossen? Waarom moet men die niet effenen? Waarom strooit men er geene assche op en waarom ompoot men dezelve niet met elsen, berken of beukenstruiken welke oneindig meer voordeel geeven dan de wilgepooten, welke men hier en daar rondom de weilanden aantreft?⁵⁷

Op de prijsvraag kwam echter geen enkele reactie. Ook na herhaling van de prijsvraag in de twee daaropvolgende jaren bleven antwoorden uit. Van Iperen richtte

51 ZA, KZGW, inv. 58, L. Bomme aan het Genootschap, 22 oktober 1770.

52 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het Genootschap, 21 juli 1772.

53 G.G. Trimpe Burger-Mekking, ‘Prijsvragen en conceptprijsvragen van het Zeeuwsch Genootschap uitgeschreven in het tijdvak 1769-1860’, *AZG* (2002) 71, 71.

54 G.G. Trimpe Burger-Mekking, ‘Prijsvragen’, 75.

55 ZB, HS. 1478.

56 In welke evenredigheid zijn de landen in de provincie Zeeland, en in ieder eiland in ’t bijzonder, aangelegd tot Bosschen, Boomgaarden, Weilanden en Bouwlanden? Is die evenredigheid, welke thans tusschen dit viersoortig gebruik der Landen in deze Provincie plaats heeft, de voordeeligste, volgens welke de landen binnen dezelve kunnen worden aangelegd? Zoo neen, hoedanige verandering is daar in voor het algemeen belang wenschelijk, en welke zijn de beste en vruchtbaarste middelen om dezelve daar te stellen? Welke soorten van houtgewas en landvruchten zijn er, buiten die welke in Zeeland doorgaans het meeste worden aangekweekt, die in onze Zeeuwsche gronden, met een evangelijk of grooter voordeel voor het Gemeenebest en voor den landman, dan de thans gecultiveerde, zouden kunnen worden geteeld; welke van dezelve verdienen in het bijzonder aangemoedigd te worden; en hoedanig zyn de geschikste middelen, om derzelver culture gemeen te maken?

57 ZA, KZGW, inv. 4, notulen juli 1775.

zich toen tot het Genootschap met de vraag of in het geval een prijsvraag onbeantwoord bleef, een lid mocht meedingen naar de gouden medaille. Men besloot om dit niet mogelijk te maken.⁵⁸ De voorzitter van het Genootschap, Isaac Winckelman, was reeds bij het uitschrijven van de prijsvraag niet overtuigd van het belang van Van Iperens prijsvragen: ‘schoon die door dhr Van Iperen opgegevene aanmerking verdienen, weet ik niet of (...) de laatste wel zoo wezenlyk is als zijn Eerw. zich verbeeld.’⁵⁹ Volgens Winckelman was het niet zo moeilijk om een antwoord op deze vraag te formuleren. De oorzaak van het feit dat Zeeuwsche weilanden in netheid achter bleven bij de Hollandse moest zijns inziens eenvoudigweg gezocht worden bij de slordigheid van de boeren.⁶⁰

Toch behoeft het uitblijven van een antwoord niet te betekenen dat de vraag niet relevant genoeg zou zijn. Het is opmerkelijk dat enkele jaren later de Oecumenische Tak van de Hollandsche Maatschappij zou worden opgericht, waar dergelijke kwesties besproken werden.⁶¹ Wellicht was Van Iperen de Zeeuwen vooruit. Over de inhoud van de andere twee prijsvragen weten wij niets. Winckelman doet er verder geen mededeling over; hij vond ze niet passen bij de doelstelling van het Genootschap.⁶² Over de perikelen rond een prijsvraag waarin Van Iperen als jurylid betrokken werd, zal straks worden ingegaan.⁶³

Het valt op dat Van Iperen slechts in de beginjaren enkele stukken heeft beoordeeld. Nu is het mogelijk dat hij wel degelijk verhandelingen heeft beoordeeld, maar dat wij hiervan niet op de hoogte zijn doordat de notulen van de jaren tussen 1776 en 1782 ontbreken.⁶⁴ Maar na verloop van tijd kreeg het genootschap er gekwalificeerde leden bij waaronder Johan Friedrich Hennert en Dionysius van de Wynpersse, die gevraagd werden om stukken te beoordelen.⁶⁵ Johan Friedrich Hennert was hoogleraar wiskunde en filosofie te Utrecht. Over hem zullen wij straks nog meer horen.⁶⁶ Maar ook een filosofisch onderwerp, de tak van wetenschap waarin Van Iperen nota bene was gepromoveerd, werd niet aan hem, maar

58 ZA, KZGW, inv. 4, notulen augustus 1773, 165.

59 ZB, HS. 1478.

60 ZB, HS. 1478.

61 W.W. Mijnhardt, ‘Wetenschapsbeoefening onder het Ancien Regime, het Zeeuwsch Genootschap der wetenschappen 1765-1794’, *AZG* (1985) 45.

62 ZB, HS. 1478.

63 Zie paragraaf ‘wederwaardigheden rond de prijsvraag van 1770’.

64 ZA, KZGW, inv. 4, inv. 5.

65 ZA, KZGW, inv. 121; inv. 4, notulen 29 juni 1773, notulen 31 augustus 1773.

66 Dionysius van de Wynpersse (1724-1808) was geboren te Middelburg en studeerde wijsbegeerte te Utrecht waar hij promoveerde onder leiding van Johannes Horthemels. Daarna studeerde hij theologie te Leiden en werd achtereenvolgens predikant te Baarland en Zierikzee, vervolgens hoogleraar in Groningen en daarna te Leiden als opvolger van Johannes Lulofs. Van de Wynpersse beschouwde zich zelf als een eclecticus. Hij had een optimistische levensbeschouwing; hij meende dat de rede van de mens in hoge mate zelfstandig was. Zie over Van de Wynpersse *NNBW V*, 1150-1151; Sassen, *Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland*, 233-235.

aan de Vlissingse leden Jean Mazel, Justus Tjeenk, Abraham Muller en Didericus van Cruysselbergen aangeboden ter beoordeling.⁶⁷

Na verloop van tijd werd het beoordelen van stukken toevertrouwd aan bepaalde comités. Zo werden medische onderwerpen beoordeeld door het comité van geneesheren en was er het ‘perpetueel comité van heren theologen’.⁶⁸ Wie hierin zitting hadden is niet duidelijk. Wel is bekend dat de directeuren van het Genootschap een ‘perpetueel comité’ hadden gevormd dat bestond uit leden van de Franse leessociëteit. Dit comité legde verantwoording af aan de vergadering van directeuren.⁶⁹ Waarschijnlijk bestond de commissie die theologische verhandelingen beoordeelde uit Vlissingse theologen. Toch bleef men individuele personen, zoals Bomme en Baster, vragen om stukken te beoordelen, terwijl over Van Iperen niet meer wordt gerept.⁷⁰ Slechts een keer werd hij nog gevraagd, en toen gaf hij aan geen tijd te hebben, in verband met zijn werkzaamheden voor de nieuwe psalmberijming.⁷¹

Hoogstwaarschijnlijk was de belangrijkste reden dat Van Iperen gepasseerd werd het feit dat hij in ongenade gevallen was bij Maarten Haringman, een van de directeuren van het Genootschap. Van Iperen vertrouwde het Zeeuwsch Genootschap in januari 1772 toe dat Hollandse stuurman nog maar weinig kennis hadden van nieuwe astronomische uitvindingen die hen van dienst zouden kunnen zijn.⁷² Nog geen vijf dagen later echter kwam hij hierop terug en schreef hij het Genootschap: ‘ondertusschen verheuge ik my over de kundigheid onzer zeelieden.’ Ook deed hij zijn best te beklemtonen dat hij en het Genootschap ‘al te gelykvormig van denkswyze’ waren dan dat zij ergens een meningsverschil over zouden hebben.⁷³

De reden van deze ommezwaai zal wel liggen in de ‘zeer bedaarde missive’ die hij intussen van het Genootschap had gekregen, waarin hij blijkbaar gekapitteld was.⁷⁴ Maarten Haringman was namelijk schout bij nacht van de admiraliteit van Zeeland en waarschijnlijk niet gediend van deze opmerking van Van Iperen.⁷⁵ Haringman zette Van Iperen ook op zijn nummer toen deze het genootschap enthousiasmeerde voor de Veerse instrumentmaker Christian Schichner.⁷⁶

Deze uit Leipzig afkomstige smid, die in Veere de bijnaam Maak-al had gekregen omdat hij zoveel kon fabriceren en zich toelegde op ‘allerlei soort van werk en inventiën’, zou een bijzonder toestel hebben vervaardigd waarmee men tot betere nautische resultaten kon komen. Het was een zogenaamde stuurmansstoel, die altijd in

67 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 29 oktober 1772.

68 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 28 april 1772; 26 mei 1772; 30 juni 1772.

69 Mijnhardt, *Tot heil van 't Menschdom*, 138.

70 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 31 maart 1772, 28 augustus 1772, 25 januari 1774, 26 april 1774.

71 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het Genootschap, 21 juli 1772.

72 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het Genootschap, 9 januari 1772.

73 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het Genootschap, 14 januari 1772.

74 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het Genootschap, 14 januari 1772.

75 *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen I* (Middelburg 1769) xli.

76 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het Genootschap, 9 januari 1772.

evenwicht bleef. Op een slingerend en stampend schip was het niet gemakkelijk om tot nauwkeurige meetresultaten te komen, maar zijn toestel zou zorgen dat men in evenwicht bleef.⁷⁷ Ook zou hij een apparaat uitgevonden hebben waarmee de sterkte van zeestromingen gemeten kon worden. Van Iperen probeerde het Genootschap ervan te overtuigen aan deze Schichner een stipendium te verlenen.

Nadat een instrument van Schichner was onderzocht door onder meer Haringman, concludeerde deze dat de Veerse instrumentmaker ontegenzeggelijk talenten had, maar dat die nog verder ontwikkeld moesten worden en hij daarbij hulp nodig had van een deskundig persoon.⁷⁸ Van Iperen was dit blijkbaar niet.

Tenslotte zal ook de toedracht rondom de prijsvraag van 1770 waarbij Van Iperen een eigenaardige rol in heeft gespeeld, geen goed gedaan hebben aan zijn reputatie. Deze prijsvraag is zijdelings reeds aan de orde geweest toen Van Iperens wijsbegeerte aan de orde werd gesteld.⁷⁹ Over de toedracht rond deze prijsvraag is een en ander te doen geweest, dat niet tot voordeel van Van Iperen strekte.

12.6. De wederwaardigheden rond de prijsvraag van 1770

Het is niet geheel duidelijk wie de indiener was van de prijsvraag *Mag een onderzoeker verdere gevolgen trekken uit reeds gedaan onderzoek?* Het zou Van Iperen zelf kunnen zijn. Johan Friedrich Hennert had gehoord dat Van Iperen de indiener was.⁸⁰ Maar evenzeer kan de prijsvraag samengesteld zijn uit drie vragen die Pieter Boddaert had ingediend.⁸¹ In ieder geval is de prijsvraag ingegeven door het debat dat in de achttiende eeuw werd gevoerd over rede en ervaring.⁸²

Er kwamen tien inzendingen binnen, waarvan drie in het Nederlands, vier in het Frans en twee in het Latijn.⁸³ Ook Van Iperen diende een antwoord in, geschreven in het Nederlands onder de Latijnse zinspreuk *Pedetentim, gradatim et circumspecte*, waarmee hij aangaf op welke wijze hij gevolgtrekkingen mogelijk achtte: stapsgewijs, geleidelijk en op voorzichtige wijze.⁸⁴

Het Genootschap benoemde de volgende juryleden: de directeuren van het departement Amsterdam, de hoogleraar Hennert, de arts Baster, Leendert Bomme en ook Van Iperen.⁸⁵ Job Baster kwalificeerde het antwoord onder de zinspreuk *Nunc alio* als zeer goed, maar gaf toch de voorkeur aan *Pedetentim* omdat dit antwoord op zakelijke en beknopte wijze aan alle punten van de opgegeven vraag

77 ZA, Gemeente Veere, inv. 921, 3 maart 1759; KZGW, inv. 60. J. van Iperen aan het Genootschap, 29 oktober 1769; J. van Iperen aan het Genootschap, 14 januari 1772.

78 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 26 oktober 1773.

79 Zie hoofdstuk 9.

80 ZA, KZGW, inv. 60, J.F. Hennert aan het Genootschap, 28 november 1772.

81 ZA, KZGW, inv. 58, f. 33.

82 Mijnhardt, *Tot heil van 't Menschdom*, 205.

83 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 29 oktober 1772.

84 ZA, KZGW, inv. 56, f. 20.

85 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het Genootschap, 21 juli 1772.

voldeed.⁸⁶ Leendert Bomme oordeelde eveneens dat *Pedetentim* het beste antwoord. ‘De schryver vertoon alomme, veel kennis aan de natuurkundige ontdekkingen en verschynzelen. Weyd zeer kundig en aangenaam uit’. Wel had Bomme een punt van kritiek: hij vond dat de schrijver van *Pedetentim* in het laatste deel van zijn antwoord te beknopt was.⁸⁷ Ook de directeuren van het departement Amsterdam leverden een juryrapport in. Zij rekenden *Nunc Alio* en *Pedetentim* weliswaar onder de beste inzendingen, maar geheel tevreden waren zij niet. *Nunc Alio* was ‘net uitgewerkt’, maar uiteindelijk toch niet geschikt, en *Pedetentim* was weliswaar ‘zoo omstandig als geleerd geschreven’, maar ook ‘zonder smaak’. Zij meenden dat geen van de inzendingen de vraag echt goed had beantwoord en vroegen zich af of dit niet te wijten viel aan het karakter van de prijsvraag die te vaag gesteld was om duidelijk begrepen te kunnen worden.⁸⁸

Het meest kritisch was Hennert. Ook hij twijfelde aan de prijsvraag zelf. Hoe langer hij over de vraag nadacht, hoe dubbelzinniger het eerste lid van de vraag hem voorkwam. Wat betekenden de woorden ‘reeds gemaakte waarnemingen’? Moesten deze worden opgevat als verwijzing naar de waarnemingen die tot dan toe waren gedaan, of golden ze in het algemeen? Mocht de prijsvraag worden aangehouden, dan zou hij willen voorstellen om deze te preciseren, niet alleen met betrekking tot de dubbelzinnigheid, maar ook wat betreft de causaliteit: had men bij ‘gevolgtrekkingen’ de ‘causae proximae’ of ‘de causae remotae’ op het oog? Of wellicht beide? Verder vond Hennert ook niet duidelijk omschreven of onder de ‘gevolgtrekkingen’ nieuwe hoedanigheden, natuurlijke wetten, oorzaken begrepen moesten worden.⁸⁹

Zeker over de eerste inzendingen was Hennert ontevreden. Hij vond het zelfs de moeite niet waard om er een breedvoerig rapport over te schrijven. Daarom stelde hij zijn gedachten slechts ‘kortelings’ op.⁹⁰ De inzending onder het motto *Non Pari* kon hem nog het meest bekoren.⁹¹ De inzending *Pedetentim* vond hij wel aardig, maar niet voldoende. De eerste twee hoofddelen van de prijsvraag waren ‘wel verhandeld’ en ook gaf de auteur goede voorbeelden van de fysica, maar de stokregels die werden gegeven waren niet veel beter dan in de inzending onder de zinspreuk *Quid fortasse nocet*, die hij te algemeen vond. Mocht de prijs worden uitgelooft, dan had *Non pari* zijn voorkeur; *Pedetentim* zou wel de zilveren ereprijs verdienen. ‘Ondertusschen wenschte ik dat er beeter verhandelingen ingelevert waren.’⁹² Wat hij in alle antwoorden uitgezonderd *Non Pari* miste, was het gebruik van de wiskunde bij het gevolgtrekkingen maken om natuurwetten na te vorsen.

86 ZA, KZGW, inv. 60, J. Baster aan het Genootschap, 1 augustus 1772.

87 ZA, KZGW, inv. 60, L. Bomme aan het Genootschap, 19 augustus 1772.

88 ZA, KZGW, inv. 60 directeuren departement Amsterdam aan het Genootschap, juli 1772.

89 ZA, KZGW, inv. 60, J.F. Hennert aan het Genootschap, 6 september 1772.

90 ZA, KZGW, inv. 60, J.F. Hennert aan het Genootschap, 25 augustus 1772.

91 ZA, KZGW, inv. 60, J.F. Hennert aan het Genootschap, 28 augustus 1772.

92 ZA, KZGW, inv. 60, J.F. Hennert aan het Genootschap, 6 september 1772.

En dat was een groot gebrek. Volgens hem zag men in de huidige tijd een fysicus zonder wiskunde aan voor een ‘kwalzalver die physische gochelaryen doet’.⁹³

Het moet voor Van Iperen een kolfje naar zijn hand zijn geweest om als jurylid op te treden. Hij had het Genootschap al eerder gevraagd of het beoordelen van antwoorden alleen voorbehouden was aan directeuren en ‘binnenstadse leden’.⁹⁴ Met deze laatsten zal hij de Vlissingse leden op het oog hebben gehad die het ‘perpetueel comité’ vormden.⁹⁵ Tussen neus en lippen door vermeldde Van Iperen dat bij de Hollandsche Maatschappij de beoordeling geschiedde door het gehele genootschap.⁹⁶

Maar nu hij bij deze prijsvraag werd verzocht als jurylid toe te treden, kwam hij in een lastig parket. Het betekende immers dat hij ook over zijn eigen inzending moest oordelen. Hij loste dit op door het Genootschap te schrijven dat hij zich vereerd voelde met het in hem gestelde vertrouwen, maar dat hij vanwege tijdgebrek niet in staat was om stukken te beoordelen. Bovendien verwachtte hij ieder ogenblik naar Den Haag geroepen te worden om zitting te nemen in de commissie voor de nieuwe psalmberijming. Hij gaf te kennen zich aan te zullen sluiten bij het oordeel van zijn mede-juryleden Leendert Bomme en Job Baster.⁹⁷ Of Van Iperen geweten heeft dat zij zijn eigen *Pedetentim* zouden voordragen als beste bijdrage is niet duidelijk, daar hij zijn brief eerder naar het Genootschap stuurde dan Bomme en Baster. Maar hij kan wel op de hoogte zijn geweest van hun beoordeling.

Op vrijdag 24 september 1772 besloten de directeuren van het Genootschap om na het bestuderen van de juryrapporten de auteur van *Pedetentim* voor te dragen als winnaar van de gouden ereprijs en de verhandelingen *Nunc alio* en *Non pari*, die men eigenlijk beide even goed vond, te nomineren voor de zilveren medaille.⁹⁸ De officiële verkiezing vond zoals gebruikelijk tijdens de algemene ledenvergadering plaats, die gehouden werd op 29 oktober 1772. Maar alvorens hiertoe over te gaan boog men zich eerst nog over een verzoek dat Van Iperen had ingediend inzake het meedingen naar de ereprijs.⁹⁹

Van Iperen pleitte in een uitvoerig betoog om het prijsvragenbeleid zodanig aan te passen dat ook leden en directeuren zouden kunnen meedingen naar de ereprijs.¹⁰⁰ Hij bracht naar voren dat de prijsvraag een loffelijke instelling was die de bevordering van kunsten en wetenschappen diende. Hij zag dit in nationalistisch perspectief: deze bevordering van kunsten en wetenschappen moest in het bijzonder ten nutte zijn voor het vaderland.¹⁰¹ Maar door het gevolgde beleid kwam dit echter onder druk te staan. Ter illustratie vermeldde hij een voorval uit 1762. De

93 ZA, KZGW, inv. 60, J.F. Hennert aan het Genootschap, 6 september 1772.

94 ZA, KZGW, inv. 58, J. van Iperen aan het Genootschap, 24 maart 1769.

95 Mijnhardt, *Tot heil van 't Menschdom*, 138.

96 ZA, KZGW, inv. 58, J. van Iperen aan het Genootschap, 24 maart 1769.

97 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het Genootschap, 21 juli 1772.

98 ZA, KZGW, inv. 4, notulen vergadering 25 september 1772.

99 ZA, KZGW, inv. 59, J. van Iperen aan het Genootschap, ongedateerd.

100 ZA, KZGW, inv. 59, J. van Iperen aan het Genootschap, ongedateerd.

101 ZA, KZGW, inv. 59, J. van Iperen aan het Genootschap, ongedateerd.

Hollandsche Maatschappij wees dat jaar de ereprijs toe aan een verhandeling van Petrus Camper. Maar aangezien deze geleerde lid was van de Hollandsche Maatschappij kon hij de prijs niet in ontvangst nemen. Nimmer beantwoordde Petrus Camper sindsdien nog een vraag van de Haarlemse Maatschappij, maar wel van andere buitenlandse genootschappen. Begrijpelijk, volgens Van Iperen, want waarom zou iemand zijn ‘kostelyke snipperuuren’ besteden aan het beantwoorden van vragen die niet hier, maar elders wel bekroond konden worden?¹⁰²

Daarom stelde hij een wijziging voor in het prijsvragenbeleid. Om het Genootschap te overtuigen haalde hij alles uit de kast. Hij verwees naar de Olympische spelen, waarvan de eerste winnaar, Heracles, tevens de oprichter van de Spelen was. Ook verwees hij naar ren- en steekspelen, schutterijen, gilden en rederijkers. Zij hielden wedstrijden voor en door de leden. De tegenwerping dat dit zo niet de gewoonte is bij maatschappijen van wetenschappen, pareerde Van Iperen met het argument dat men niet moest blijven steken in slaafse navolging. Een gebruik verdiende geen lof omdat het een verouderd en blindelings aangenomen gebruik was. Het moest ook voordeel brengen.

Wel diende volgens hem de eerlijkheid gewaarborgd te zijn. Hiervoor stelde hij een richtlijn op. Zou een lid of directeur opgedragen worden om ingezonden antwoorden te beoordelen, dan diende deze behendigheid moeten hebben om niet zijn eigen stuk te moeten beoordelen. Bij enige zweem van oneerlijkheid zou hij de ereprijs niet in ontvangst kunnen nemen.¹⁰³

Van Iperen sprak de hoop uit dat men zijn goede bedoelingen niet verkeerd zou interpreteren; zijn verzoek kwam voort uit ‘eene reine begeerte om myne zwakke en gebrekkige vermogens tot bevoordeeling der fraije letteren en verhevene wetenschappen en in zonderheid van den luister en roem onzes Genootschaps, onder afbeddinge van den goddelyken zegen, aan te leggen.’¹⁰⁴ Het voorstel werd in handen gesteld van het ‘perpetueel comité’, om te zijner tijd een advies uit te brengen, maar vooralsnog bleef alles zo als het was: leden en directeuren mochten wel antwoorden inzenden, maar zij konden niet bekroond worden.¹⁰⁵ Pas in 1782 werd ook het meedingen naar de prijs voor leden mogelijk gemaakt. Van Iperen was toen reeds overleden.¹⁰⁶

Na het afhandelen van Van Iperens verzoek ging men over tot het beoordelen van de uitslag en de directeuren maakten hun nominatie bekend en dat men de verhandeling onder de zinspreuk *Pedetentim*

... zoo omstandig als geleerd, waar van de schrijver alomme vertoond heeft veel kennis aan de natuurkundige ontdekkingen en verschijnselen zeer kundig en aangenaam uitwijdende ter staaving van het eerste lid de grondlegging der

102 ZA, KZGW, inv. 59, J. van Iperen aan het Genootschap, ongedateerd.

103 ZA, KZGW, inv. 59, J. van Iperen aan het Genootschap, ongedateerd.

104 ZA, KZGW, inv. 59, J. van Iperen aan het Genootschap, ongedateerd.

105 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 29 oktober 1772.

106 Mijnhardt, *Tot heil van 't Menschdom*, 180.

waarnemingen reeds genomen om gevolgen uit te trekken, ook voor al goede exempelen uit de physica aanbrengende en dus voornementlijke het allerbest geschikt om na den prijs van de goude medaille te dingen.¹⁰⁷

De vergadering ging met dit advies akkoord. Het biljet waar eveneens de zinspreuk op stond werd opengemaakt om de auteur te achterhalen. Toen men het biljet opende vond men er weer een biljet in, met daarop de naam van de auteur: Josua van Iperen. Het moet een wat wonderlijke vertoning zijn geweest, zo vlak na het lezen van zijn vurig pleidooi voor het meedingen door leden naar de ereprijs. Maar zonder aarzeling werd hij gefeliciteerd met het winnen van de prijsvraag. Wel werd duidelijk gemaakt dat hij de eremedaille niet in ontvangst kon nemen, hoezeer men hem die ook gunde.¹⁰⁸

Vervolgens besloot men de andere twee biljetten te openen voor de zilveren ereprijs. De ene verhandeling was afkomstig van de in Utrecht verblijvende Hongaar Pap de Fagaras, de andere van Ph. Fermin. Philip Fermin (1729-1813), geboren te Berlijn en doctor in de medicijnen, vestigde zich na een achtjarige verblijf in Suriname in 1764 te Maastricht. Hij schreef verschillende werken over Suriname en toonde zich een voorstander van de slavernij.¹⁰⁹ Omdat Fermin eveneens lid was van het Genootschap, kon hij evenmin de zilveren medaille in ontvangst nemen. Men besloot daarop dat Pap de Fagaras de gouden medaille zou ontvangen. Verder zouden de drie antwoorden gepubliceerd worden in de Verhandelingen.¹¹⁰ Deze hele procedure schoot Hennert in het verkeerde keelgat. Hij schreef een verontwaardigde brief naar het Genootschap.

Het komt mij bedenkelijk voor, dat twee leden om den prijs tegen de wetten van het genootschap gedongen hebben en dat den opgeever der vraag deweile gelijk ik gehoord hebbe den heer van Iperen is, voor den besten schrijver gehouden wordt.¹¹¹

Verder leek het Hennert geen goede zaak om de drie verhandelingen in één deel te publiceren. Daarvoor waren ze niet van voldoende kwaliteit. Het zou volgens hem beter zijn de verhandelingen in verschillende delen op te nemen. En nog beter zou het zijn wanneer zij in het geheel niet in de Verhandelingen zouden worden gepubliceerd, maar in een afzonderlijk werk. Voor het gedrag van Van Iperen en Fermin had hij geen goed woord over. Door hun handelwijze zat het Genootschap nu met deze verhandelingen opgescheept. Iets dergelijks had de Hollandsche Maatschappij ook al eens bij de hand gehad, tot verdriet van de lezers.¹¹²

Wat Hennert ook mocht vinden, Van Iperen kreeg het voor elkaar dat zijn verhandeling als eerste werd geplaatst. In een brief stelde hij voor om zijn eigen bij-

107 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 29 oktober 1772.

108 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 29 oktober 1772.

109 *NNBW* VIII, 539-540; Buisman, *Tussen vroomheid en verlichting* II, 330, 331.

110 *Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap* IV (Middelburg 1775) xxvii-xxviii.

111 ZA, KZGW, inv. 60, J.F. Hennert aan het Genootschap, 28 november 1772.

112 ZA, KZGW, inv. 60, J.F. Hennert aan het Genootschap, 28 november 1772.

drage als eerste te af te drukken, omdat zijn vertaling van Pap de Fagaras' verhandeling waartoe het Genootschap hem had verzocht, wegens drukke werkzaamheden nog even op zich liet wachten. Het leek hem het beste om de druk van het vierde deel van de Verhandelingen niet al te lang uit te stellen en daarom zijn eigen verhandeling al aan de drukpers over te geven en deze te plaatsen voor de verhandeling van Pap de Fagaras. De vergadering nam dit voorstel over.¹¹³

12.7. Het schrijven van verhandelingen

Behalve het antwoord op de prijsvraag diende Van Iperen verschillende andere stukken in die al dan niet werden geplaatst. Zo schreef hij zijn reeds genoemde opstel over de verbetering van het menselijke gezichtszintuig, over beurtzangen en de profetische historie. Niet altijd verliep het plaatsen van een verhandeling even soepel. Zo dreigde hij eens een verhandeling terug te vragen en een ander genootschap aan te bieden, indien deze niet in het volgende nummer zou worden geplaatst.¹¹⁴ Ook opperde hij het plan om een verhandeling te schrijven over de vervelende monotonie zoals deze aangetroffen werd in de Koran, de Zend-Avesta en andere heilige boeken van verschillende religies, in vergelijking met de volmaakte polytonie van de Bijbel. Maar hij wilde dan wel door het Genootschap gestimuleerd worden.¹¹⁵ Blijkbaar wilde hij garanties hebben dat zijn stuk zou worden geplaatst. Het is er echter nooit van gekomen.

Een stuk over de inrichting van een bibliotheek getiteld *Enige bedenkingen over de wijze waarop een bibliotheek te schikken* is evenmin verschenen.¹¹⁶ Over de inhoud van dit stuk weten we niets, maar afgaande op de titel moeten wij deze pennevruucht waarschijnlijk zien tegen de achtergrond van de opbouw van diverse genootschapsbibliotheken. In de periode 1750-1800 werden zeventig genootschapsbibliotheken opgericht. De bibliotheek werd gezien als een noodzakelijke voorziening omdat men eigen verhandelingen moest bewaren, alsmede exemplaren die men door ruiling met andere genootschappen in bezit had gekregen.¹¹⁷ Het doel van de bibliotheken was het doorgeven van verlichtingsidealen. Het boek was een uitgesproken middel daarvoor.¹¹⁸ Van Iperen heeft ook daadwerkelijk bijgedragen aan de opbouw van de genootschapsbibliotheek door exemplaren van zijn eigen werken aan het Genootschap toe te zenden.¹¹⁹

113 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 28 september 1773.

114 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het Genootschap, 9 januari 1772.

115 ZB, HS. 0433, J. van Iperen aan J.W. te Water, 28 juli 1777.

116 ZA, KZGW, inv. 56, f. 28.

117 P. Schneiders, *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis. Van Librije tot virtuele bibliotheek* (Den Haag 1997) 116.

118 P. Schneiders, *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis*, 112.

119 ZB, HS. 0421, J. van Iperen aan het genootschap, 29 juni 1774; HS.0103, J. van Iperen aan het Genootschap, 14 juni 1778; HS. 2054, J. van Iperen aan J.W. te Water, oktober 1779.

12.8. Lezing over ‘het naïve’

Een jaarlijks terugkerend ritueel was de ledenvergadering. Het Genootschap vergaderde aanvankelijk bij een van leden aan huis, maar later kreeg men een ruimte toegewezen in het Vlissingse stadhuis.¹²⁰ Tijdens deze bijeenkomsten hield de voorzitter een toespraak, waarna een lezing werd verzorgd door een van de leden. Van Iperen was een trouwe bezoeker van deze bijeenkomsten. Slechts een keer heeft hij verzuimd: in verband met zijn op handen zijnde vertrek naar Batavia lieten zijn werkzaamheden het niet toe aanwezig te zijn.¹²¹ In de jaarvergadering van 1776 viel Van Iperen de eer te beurt om een lezing te houden. Op verzoek van het Genootschap sprak hij over het zogenaamde ‘naïve’. In de zomer van 1775 had hij er reeds iets over te berde gebracht en het Genootschap wilde er graag meer over horen.¹²²

De term ‘het naïeve’ is ontleend aan het Franse begrip ‘naïf’, dat het natuurlijke en ongeunstelde aanduidde en betrekking had op de esthetica.¹²³ Van Iperen wilde dit begrip toepassen op de retórica. Hij zag zich namelijk voor de ‘raadsvraag’ gesteld hoe het kwam dat mensen liever luisterden naar een ‘minkundig’ iemand dan naar een deskundig spreker. Hij was er van overtuigd dat hij hierin een stap verder zou kunnen komen dan Moses Mendelssohn in zijn bekende *Über das Erhabene und Naïve*.¹²⁴

Moses Mendelssohn (1729-1786) was een vooraanstaande joodse vertegenwoordiger van de Verlichting, die zich onder meer bezighield met esthetica.¹²⁵ Mendelssohns verhandeling staat in de traditie van het beschrijven van het zogenaamde ‘verhevene’. Hiermee werd in dit verband het retorisch effect bedoeld waarmee het publiek wordt overweldigd. Zijn werk valt in twee delen uiteen; het eerste deel handelt over het verhevene, het tweede over het naïeve.

‘Naïf’ is een moeilijk te vertalen begrip voor Mendelssohn en hij geeft het weer met ‘edle einfalt’. Voor hem is ‘naïf’ een synoniem voor sober en eenvoudig en het middel om het effect van het sublieme of verhevene te bereiken. Ook dit sublieme is geen doel op zichzelf: de mens moet tot denken aangezet worden. Het verhevene moet dus tot dieper inzicht leiden. Het naïeve is bij Mendelssohn ook het te kort schieten om het sublieme onder woorden te kunnen brengen zodat juist daardoor het verhevene des te sterker tot uitdrukking wordt gebracht.

Het naïeve duidt verder het natuurlijke en ongeunstelde aan. Het gaat daarbij niet alleen om eenvoud van stijl, maar ook om oprechte uiting van gevoelens. Het

120 *Verhandelingen* I, xxv; Mijnhardt, *Tot heil van 't Menschdom*, 138-140.

121 ZB, HS. 0433, J. van Iperen aan J.W. te Water, 28 juli 1777.

122 ZA, KZG, inv. 4, notulen 28 juli 1775.

123 Christophe Madelein, *Juigchen in den adel der menschelijke natuur. Het verhevene in de Nederlanden (1770-1830)* (Gent 2010) 115.

124 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 28 juli 1775.

125 Reinier Munk, “De roem van dien wijsgeer, “ook bij onze natie”. Moses Mendelssohn als verlichtingsdenker en de vroege receptie van zijn denken in de Republiek”, in: Buisman (ed.), *Verlichting in Nederland*, 101-128.

naïeve kan ook onbedoeld zijn; zonder er op bedacht te zijn drukt de spreker meer uit dan hij wil zeggen en dat is dan ‘naïf’.¹²⁶ Mendelssohn was beïnvloed door Edmund Burke wiens gedachten hij in zijn verhandeling min of meer een samenvat.¹²⁷ Volgens Burke was het sublieme geen tekstueel effect, maar een gevoel.¹²⁸

Met zijn verhandeling over het naïeve sloot Van Iperen dus aan bij de actualiteit. Er was namelijk grote commotie over ontstaan naar aanleiding van een publicatie van Rijklof Maria van Goens (1748-1810). Van Goens was een wonderkind: reeds op zijn achttiende werd hij hoogleraar Grieks, welsprekendheid en geschiedenis te Utrecht. Aanvankelijk was hij een verdediger van de orthodoxie, maar naderhand maakte hij een ommezwaai naar het verlichte kamp. Daarna maakte hij nog een derde veranderingsproces door en bekeerde hij zich tot het mystieke piëtisme van Swedenborg, Lavater en anderen.

Van Goens vertaalde Moses Mendelssohns geschrift *Ueber das erhabene und naive* en voegde er een voorrede aan toe.

Enkele opmerkingen waren echter in het verkeerde keelgat geschoten bij *De Nederlandsche bibliotheek*. Er verscheen een vinnige recensie waarop Van Goens weer reageerde. Een pamflettenstrijd was het gevolg. Volgens *De Nederlandsche bibliotheek* ontsierden de uitlatingen van Van Goens Mendelssohns geschrift. Men vond het vooral onvergefelijk dat hij een grap had opgenomen over de Zaligmaker en zette daarom vraagtekens bij zijn vroomheid. Daarmee kwam Van Goens' functie als hoogleraar in gevaar. De kwestie veroorzaakte het nodige tumult.¹²⁹

Van Iperen ging echter niet in op dit debat, maar zoals gezegd probeerde hij het naïeve vruchtbaar te maken voor mensen die moesten spreken in het openbaar. Wanneer men het geheim van het naïeve kende, kon men vervolgens regels afleiden waarmee redenaars maar ook historieschrijvers, dichters, zedenmeesters hun voordeel konden doen.¹³⁰

Eerst gaf Van Iperen gaf enkele voorbeelden van het naïeve. Hij vond het terug in sommige geschriften van Voltaire, zoals diens *Zaire*, *Alzire* en *Henriade*.¹³¹ Andere naïeve schrijvers waren Hervy, Young en Gellert.¹³² En natuurlijk vond hij de

126 Madelein, *Juigchen in den adel der menschlijke natuur*, 110-121.

127 S. Contarini, 'In de spiegel van de natuur. Het verhevene bij Paulus van Hemert', in: H. Krop en P.C. Sonderer (ed.), *Tussen classicisme en romantiek. Esthetica in Nederland 1770-1870* (Rotterdam 1993) 103; Christophe Madelein en Jürgen Pieters, 'Drie pogingen tot een Nederlands sublieme', in: Bilderdijk, Kinker en Van Hemert, *Als van hooger bestemming en aart*. Samengesteld en ingeleid door Christophe Madelein en Jürgen Pieters met een nawoord van Piet Gerbrandy (Groningen 2008) 23.

128 Madelein en Pieters, 'Drie pogingen tot een Nederlands sublieme', 21.

129 *Nieuwe Nederlandsche jaerboeken* X, 254-275; De Bie, *Petrus Hofstede*, 317-329; A. Ypey en I.J. Dermout, *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk* III (Breda 1824) 637-640; J. Wille, *De literator R.M. van Goens en zijn kring. Studiën over de achttiende eeuw* I (Zutphen 1937) 309-319.

130 ZB, HS. 3924, 1.

131 ZB, HS. 3924, 1.

132 ZB, HS. 3924, 7.

roman *Het leven en de gevoelens van den eerwaarden heer Sebaldus Nothanker* zeer naïef.¹³³

Overigens waren er wel verschillende trappen in het naïeve te onderscheiden; zoals nagelpeper sterker op de tong bijt dan zout, is de ene auteur naïever dan de andere.¹³⁴ Zowel klacht en rouw, ‘scherts en boert’ kunnen naïef zijn. Klagen kan naïf zijn, wanneer het medelijden oproept. Te denken valt aan David, die klaagde over zijn zoon Absalom. Dergelijk klachten ‘behagen meer dan de lafhartige elegieën van Ovidius’.¹³⁵ En vooral moest men denken aan Jezus, die klaagde over de ongehoorzaamheid van Jeruzalem.¹³⁶ Beide klachten noemde Van Iperen twee jaar later ook in zijn afscheidspreek. Zo paste hij zijn eigen regels op zijn preken toe, in de hoop ‘naïf’ te zijn.

Humor kan eveneens naïef zijn, mits op de juiste wijze gebruikt. Voltaire maakte zich nogal eens schuldig aan ongepaste scherts.¹³⁷ Evenzo had Van Iperen kritiek op Molière met diens *Tartuffe*. Molières beschrijving kan niet toegepast worden op alle geestelijken. Zeker de *Partage de Pologne* vond Van Iperen verwerpelijk. De *Partage de Pologne* was een stuk dat in 1772 was verschenen. Van Iperen meende dat het geschreven was door Diderot, maar hierin vergiste hij zich: het was een werk van de bekende Engelse unitariër Theophilus Lindsey die publiceerde onder het pseudoniem Gottlieb Pansmouzer.¹³⁸

Men moest zich ver houden van spot, want niets was afschuwelijker dan datgene wat ‘maar eenige zweemsel van godslasteringe’ vertoont. Hij dacht daarbij aan de ‘zwadder op de geopenbaarde verborgenheden van Gods bestaan, of de eigenschappen, instellingen, en wonderwerken van de hoge majesteit’. Hij wilde niet in details treden, want die zouden alleen maar misstaan.¹³⁹

Van Iperen somde ook enkele factoren op die afbreuk deden aan het naïeve. Langdradigheid en onnodige herhaling waren de doodsteek voor het naïeve. Een schrijver of redenaar moest vertrouwen hebben in het verstand en vernuft van zijn publiek.¹⁴⁰ Men moest het geheugen niet overladen en de oplettendheid niet pijnigen. Enerzijds mocht de ‘volzinnige korthed’ geen ‘duisternisse’ veroorzaken, maar anderzijds was de neiging alles te willen verklaren en bewijzen een doodsteek voor het naïeve, ‘waar dat doorkijkt verdwijnt het naïve’.¹⁴¹ Zo vond hij de theodicee van Leibniz zeer naïef, maar de bovennatuurkunde van Wolff ‘dromerig’.¹⁴²

133 ZB, HS. 3924, 10.

134 ZB, HS. 3924, 10.

135 ZB, HS. 3924, 5,6.

136 ZB, HS. 3924, 5,6.

137 ZB, HS. 3924, 7,8.

138 *A general index to the Monthly Review* I (Londen, 1786)179; Detlev Düring, *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Leipzig I: Die neuzeitliche Handschriften der Nullgruppe 1* (Wiesbaden 2000) 98.

139 ZB, HS. 3924, 8.

140 ZB, HS. 3924, 1, 2.

141 ZB, HS. 3924, 2, 3.

142 ZB, HS. 3924, 3.

Ook opsmuk en ‘overdadige vercieringe’ waren zeer nadelig voor het naïeve, tenzij die gebruikt werd om ergens de draak mee te steken, zoals in komedies, bijvoorbeeld de *Krelis Louwen* van Pieter Langendijk.¹⁴³ Lofredenen waren vaak ook weinig naïef, zeker wanneer ze vol vleierijen stonden. En in het verlengde hiervan waren volgens hem biografieën met omissies verre van naïef te noemen.¹⁴⁴

Het verbloemen van zaken achtte Van Iperen evenmin naïef, tenzij het over het bedrijven van de liefde ging, dan kon het verbloemen een functie hebben:

nopens den minnenhandel is de kunstige verbloeming doorgaans sterker en vruchtbaarer en aanlokkelijker voor de verbeelding en begeerlijkheid, dan een plat voorstel t geen geene aanlokselen toelaat.¹⁴⁵

Wanneer minneliederen niet naïef zijn, konden ze beter maar niet gelezen worden.¹⁴⁶ Zoals we reeds eerder gezien hebben kon het Bijbelboek Hooglied hem een tijdlang niet bekoren, maar een ‘wenk van het aanbiddelijk albestuur’ had hem echter op andere gedachten gebracht en hij verfoeide nu zijn ‘lompe vooroordelen en grove dwaling’.¹⁴⁷

Ook de Bijbel wordt vaak niet als naïef ervaren. Hiervoor wees Van Iperen twee oorzaken aan. Allereerst was er de grote afstand in plaats en tijd. Zou men een Israëliet zijn die zojuist bevrijd was uit Egypte en rondzwierf in de woestijn, dan zouden Mozes’ wetten veel naïever voorkomen.¹⁴⁸ In de tweede plaats werd de Bijbel niet meer als naïef ervaren omdat men kinderen tot vervelens toe in de Bijbel liet lezen en hen dwong om verschillende passages uit het hoofd te leren:

dit van buiten leren doet hem zeer nadeelige begrippen van het aangenaame en zieltreffende der h. schriften verkrijgen: hij koopt er noode toe! t Is geveinsdheid, wanneer hij, kwansuis uit eigene beweginge dat is om een prijsje te behalen, of bij zijne ouders en meester in een goed blaadje te geraaken, iets dergelijks schijnt te willen doen.¹⁴⁹

Deze visie om rekening te houden met het kind past in de ontwikkeling die in de achttiende eeuw gaande was en die we al eerder zijn tegengekomen bij zijn vertaling van Fénelons werk.¹⁵⁰ Al staat hij open voor de tijdgeest, hij ging beslist niet zover als Rousseau, die de natuurstaat verheerlijkte.

Ten slotte stelde Van Iperen het preken aan de orde. Hij merkte op dat hij weinig naïefs ondervond bij het beluisteren van een analytische of synthetische

143 ZB, HS. 3924, 3.

144 ZB, HS. 3924, 3.

145 ZB, HS. 3924, 6.

146 ZB, HS. 3924, 9.

147 ZB, HS. 3924, 9.

148 ZB, HS. 3924, 4.

149 ZB, HS. 3924, 12.

150 Zie hoofdstuk 5.

preek.¹⁵¹ Preken waren te uitvoerig en te voorspelbaar. Vaak meende men dat een goed redenaar de helse straffen het ‘allerijsselijkst’ en de hemelse vreugde het ‘allerbevalligst’ moest voor stellen. Maar volgens Van Iperen maakten degelijke redevoeringen geen indruk op hem. De aanblik echter van een stervend kind raakte hem des te meer:

Het jongst aankijken van een veeg en stervend kind trof mij altijd meer, hoewel het geen geluid gaf. Het scheen mij en zijne moeder te danken voor onze zorg en onuitsprekelijke verzuchtingen om zijn eeuwige heil – het scheen ons het berokkenen van zijnen dood, hoewel tegen onzen zin, te verwijten. Het scheen ons op den eeuwigheid te wijzen.

Volgens Van Iperen was het niet verwonderlijk dat mensen vanwege de langdradige en voorspelbare preken voor de verandering de voorkeur gaven aan een catechiseermeester.¹⁵² Een ziekentrooster of een ambachtsman die op de kansel stond, gebruikte vaak termen die hij gehoord had op gezelschappen die hij had bezocht. Dergelijke tonen en klanken waren vaak aangenaam in de oren van het volk.¹⁵³

Niet zonder gevoel voor humor sloot Van Iperen zijn lezing af met de opmerking dat hij nog veel zou kunnen zeggen, maar dat dan het weinig naïeve dat misschien in zijn verhandeling aanwezig mocht zijn, teloor zou gaan.¹⁵⁴ Op verzoek van de vergadering stond Van Iperen zijn lezing voor verder gebruik aan het Genootschap af.¹⁵⁵ Tot een publicatie van deze tekst is het echter niet gekomen.

Wanneer wij Van Iperens verhandeling overzien, valt op dat hij zich vooral richt op het object dat de mens kan ontroeren. Een redevoering, roman of gedicht kan ontroering opwekken, indien aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. In de tweede helft van de achttiende eeuw was echter reeds een ontwikkeling gaande waarbij de aandacht verschoof van het fraaie object naar de ervaring van de toeschouwer. De ontwikkeling dus richting de romantiek.¹⁵⁶

Bij Van Iperen zien wij die belangstelling voor de subjectieve kant niet. Zo maakt hij niet concreet waarin de verandering in zijn gemoed bestond toen hij zijn oordeel over het Hooglied bijstelde. Eén keer in zijn betoog komt hij dicht bij de subjectieve kant van het naïeve, namelijk wanneer hij vertelt over de ontroering die bij hem bovenkwam bij de aanblik van een stervend kind in tegenstelling tot de

151 ZB, HS. 3924, 12.

152 ZB, HS. 3924, 12.

153 ZB, HS. 3924, 13.

154 ZB, HS. 3924, 13.

155 *Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap V* (Middelburg 1776) xxxvi.

156 P.C. Sonderen, ‘Frans Hemsterhuis. Het verlangen naar schoonheid’, in: Krop en Sonderen, *Tussen classicisme en romantiek*, 9.

preken die hem onverschillig lieten. Maar ook toen ging hij eraan voorbij door te benadrukken dat de betoogtrant van de preek niet goed was.

Zo bleef Van Iperen bij de pool van het objectieve en had hij geen oog voor de subjectieve zijde. Het is ook de vraag of hij de verhandeling van Mendelssohn begrepen heeft, die immers aansloot bij Edmund Burke en diens nadruk op de sublieme ervaring. Van deze verschuiving van het objectieve naar het subjectieve bespeuren wij bij Van Iperen weinig tot niets. Van Iperen maakte geen ontwikkeling mee richting de romantiek, hij bleef een man van de ratio.

12.9. Conclusie

Van Iperen was een genootschapsman in hart en nieren. Vooral voor het Zeeuwsch Genootschap zette hij zich in. Hij wierf nieuwe leden, schreef verhandelingen, diende conceptprijsvragen in en hield een lezing. Ondanks zijn inspanningen bleef hij toch een marginaal lid. Enerzijds werd dit veroorzaakt doordat hij in Veere woonachtig was en daardoor geen deel uit kon maken van het ‘perpetueel comité’. Anderzijds was hij soms niet deskundig genoeg en sloeg hij de plank mis, zoals bleek uit zijn vertrouwen in de kunde van de Veerse uurwerkmaker Schichner. Vooral zijn minder tactische opmerkingen zullen zijn reputatie geen goed hebben gedaan. Ook zijn eerzucht kan hem parten gespeeld hebben. Misschien wordt de waardering voor Van Iperen nog het beste weergegeven met de woorden die Winckelman over hem schreef: ‘Ondertussen is het mij bijzonder aangenaam geweest te zien, dat zijn Eerw. de belangens van ons genootschap ter harte gaan.’¹⁵⁷

Uit de bijdragen van Van Iperen komt naar voren dat hij een man was met brede blik, die soms zijn tijd vooruit was. Verschillende onderwerpen werden in zijn tijd niet belangrijk gevonden, maar werden later wel als urgent beschouwd. We kunnen denken aan zijn voorstel om ook leden te laten meedingen naar de ereprijs en aan zijn ingediende prijsvraag voor de verbetering van de landbouw. Zijn bewondering voor de wijze waarop de boeren in Vlaanderen en Brabant omgingen met bemesting is opmerkelijk, daar de verlichte intelligentsia gewoonlijk neerkeek op de praktijk van het gewone volk.

In zijn lezing over het naïeve komt hij naar voren als een kind van de verlichting die de ontwikkeling naar de pre-romantiek niet maakte.

157 ZB, HS. 1478, I. Winckelman aan J.W. te Water, 3 februari 1770.